

Fòrum José M. Cagigal

El terme “pràctiques corporals” en Educació Física

Óscar Minkévich

Màster en Metodologia de la Recerca Científica i Tècnica. Filòsof.
Professor d'Educació Física

Paraules clau

pràctiques corporals, llenguatge, subjecte, cos, educació física, reduccionisme

Abstract

The present article develops critical perspective of the term “body practices”. We intend to offer some ideas that will contribute to clarify and consolidate the theoretical dimension in Physical Education. The analysis applied uncovers –from an epistemological perspective– the reductionist sense of the term “body practices” pointing to its limitations and inaccuracies, underlining that the use of certain expressions always reveals –implicitly or explicitly– the underlying theory, and warning that to continue accepting certain terms without previous screening might distort unnecessarily the highly educational meaning of Physical Education in the teaching sphere.

Resum

En el present article s'elabora una mirada crítica sobre el terme *pràctiques corporals*. La finalitat de recórrer a aquesta òptica és aportar algunes idees que permetin anar aclarint i consolidant la dimensió teoricodisciplinària de l'Educació Física. En l'anàlisi practicada s'insisteix –des d'una perspectiva epistemològica–, a posar al descobert el sentit reduccionista del terme *pràctiques corporals*, a assenyalar quines en serien les limitacions i imprecisions, a subratllar que l'ús de certes expressions mai no deixen de fer palesa –implícitament o explícitament– la teoria que les anima, i a advertir que continuar acceptant alguns termes sense garbellar-los prèviament podria arribar a tergiver-

Si l'Educació Física insisteix en la perspectiva de considerar el subjecte amb un cos instrument, reificat, objectivat, en certa forma estaria justificat que el principi de realitat continués imposant el seu joc i les seves regles al principi de plaer. I mentre l'Educació Física, durant la seva intervenció pedagògica sobre el subjecte, continuï ponderant quasi amb exclusivitat la formació tècnica d'aquell, no deixarà de ser –abans o després–, funcional a un sistema social que actualment col·loca, en primer lloc, el principi de realitat d'extracció tecnològica. Aquesta actitud pot portar a considerar aïlladament la tècnica d'un subjecte i no a un subjecte que construeix una tècnica. Al capdavall, això no deixaria d'indicar que l'adaptació del subjecte a una posició dominada per la tècnica, estaria implicant subrepticiament una forma d'adaptació de la dominació de la tècnica sobre el subjecte.

O.M.

sar innecessàriament l'esperit altament formatiu que l'Educació Física posseeix dins l'àmbit educatiu.

Des de no fa gaire temps, s'està fent servir, en alguns cercles lligats particularment a l'Educació Física, el terme *pràctiques corporals*. Partirem afirmant que aquest terme, quan ha estat introduït, no ha tingut ni té un clar significat respecte a quina cosa fa referència. El “perill” latent que molts termes comporten quan posseeixen aquesta característica –sobretot els que són emprats la majoria de vegades en el camp de les ciències socials, on una de les més grans dificultats és poder-los precisar a causa de la

complexitat de l'objecte d'estudi que aborden—, radica no tant en allò que signifiquen o volen significar a primera vista, sinó *pel que no diuen*.

Posem per cas: què volen significar i què no diuen —amén de pràctiques corporals— moltes de les expressions emprades en l'Educació Física, com ara "el domini del cos a l'aigua", el "maneig" del cos en gimnàstica, etc.? Quina concepció de subjecte resta subjacent o està latent? Si no s'insisteix a revisar el nostre lèxic disciplinari, ¿no estariem acceptant, implícitament, treballar en la formació d'un subjecte seguint un dels discursos que destaca dicotòmicament i axiològicament "el pensament a l'aula — el cos al pati o a la pista"? O també —arribat el cas—, creure que un subjecte, quan traça un triangle o una circumferència a l'aula, o dibuixa diferents objectes sobre un full o a la pissarra, "solament està pensant".

El llenguatge humà —que no ha de ser analitzat aïllat de les pràctiques que el sostenen ni tampoc deixar de considerar-lo fora de les interaccions que tenen lloc entre els jocs del llenguatge i les formes de vida—, pot ser considerat un dels primers procediments que es van utilitzar per dominar aspectes lligats a l'experiència. Va ser un fenomen l'ús social del qual va possibilitar abandonar l'estat de sorpresa ingènua i passar a l'estat d'una comunicació i coneixement compartits, comparar esdeveniments similars al mateix temps o en temps successius des de l'òptica de distints subjectes, coordinar esforços i establir alternatives per corregir rumbos o generar-ne d'altres (L. Geymonat, 1984).

És clar que per aconseguir això, va ser necessari comptar amb uns certs codis organitzats en sistemes simbòlics —escrits o verbals— que el llenguatge comú, per regla general, no sempre acostuma a precisar, mostrant —per una altra banda—, insuficiència per dominar unes certes qüestions més complexes que sovint presenta tota realitat. Aquesta manca o limitació *sui generis* del llenguatge comú es fa palesa quan en ser emprat per descriure o explicar la realitat, deixa entreveure incoherències, contradiccions, raonaments que semblen ser vàlids i que requereixen, per al seu adequat aclariment,

un particular control i una anàlisi lògica-racional que ofereixi un significat més precís. I encara que els jocs del llenguatge, amb el seu complicat i canviant entramat de paraules configuren camps significatius propis, caldria portar a terme la seva precisió si es pretengués establir la validació lògica de qualsevol disciplina. Aquest requisit —encara que no és l'únic—, és com a mínim una de les condicions a tenir en compte si es pretén funcionar dintre d'un context científic.

El desenvolupament de l'Educació Física, com a cos disciplinari, recorre, amb una certa freqüència, a diverses ciències per conformar la seva justificació teòrica. Però, quan manleva o incorpora uns certs termes —a vegades modismes—, no sempre realitza una selecció prou acurada, que possibiliti d'establir-ne amb claredat l'abast i el significat. Com a regla i com a requisit bàsic, tota inclusió que es faci de termes, tant provinents d'altres camps com del propi, hauria de contemplar si el nou vocable està exempt d'ambigüitat o vaguetat o si la seva introducció persegueix com a finalitat —entre altres— la de substituir un altre terme, etc. El que pot esdevenir, quan s'actua amb alguna permissivitat precipitada —ja sigui conscient o inconscient—, és que arribi a enterbolir unes certes qüestions que puguin emprendre's tant a nivell teòric com pràctic.

Tampoc no convé deixar de reconèixer —a l'hora de sincerar-nos— que, tant la curiositat i les expectatives com el nostre interès, s'engresquen per tal com apareixen noves expressions. Això passa —especialment—, per la feina que en general desenvolupen aquelles amb la seva aportació a l'avenç del coneixement o quan agullonen la quietud o l'ensopiment intel·lectual.

Però, per què cal crear, en determinats contextos, nous termes o neologismes? Algunes de les raons que es podrien aportar serien: quan se'n requereix la creació, dins les diverses disciplines, per informar de nous objectes amb l'auxili de termes ja coneguts; per actualitzar o desplaçar els que estan vigents, però que no anomenen els objectes que abans sí que anomenaven; per generar debat i contribuir, amb noves aportacions, al *corpus* d'idees establert o

que estaria en via d'establir-se i, també, amb la possibilitat de confrontar-los lògicament amb altres, més encara quan el que ha sorgit necessita ser afinat o és considerat poc vàlid o —directament— gens vàlid dins l'àmbit on hom desitja utilitzar-lo.

Convé, també, aclarir que aquí no existeix cap intenció que, des de l'observació crítica del terme que s'aborda, es vulgui veure o es pretengui veure, un esbós que podria portar a fundar un futur dogmatisme lingüístic. Si prenguéssim aquesta direcció, es faria insostenible, perquè desconèixeríem que el llenguatge posseeix una ascendència lligada a l'ús social i, per tant, a un dinamisme intrínsecament canviant. Fins ara —sortosament—, tot intent de fossilitzar aspectes del comportament humà mai no ha donat bons fruits. Sabem que la pretensió d'estatuir totes les ciències sota un mateix discurs va tenir ja el seu errat intent en el pensament filosòfic i científic. Va ser el que van ambicionar, sense èxit, els anomenats positivistes lògics d'allò que en altre temps fou denominat Cercle de Viena, a començament de la segona dècada del nostre segle.

Tampoc no seria encertat seguir una tendència que sostingui el paper neutral del llenguatge, ja que podria portar-nos a creure que el seu ús social no seria —com ho és— un condicionant del comportament del subjecte. Amb tots aquests precedents, l'ombra d'una visió crítica no hauria de deixar de projectar-se per tornar a pensar el lloc i el paper que posseeix el llenguatge —si no exclusiu, al menys destacat— en les distintes ciències.

La idea no és unificar amb "fòrceps" els termes que s'utilitzen. Ni tampoc donar cabuda al *sensibilisme* o al pensament *lleuger*, tan característic dels portaveus del pensament postmodern. Sí que cal, en canvi, destacar que la unificació crítica del llenguatge, mitjançant l'anàlisi i en base a acords intersubjectius dintre d'un mateix camp o entre distints camps disciplinaris, pot assenyalar una sendera per a nous avenços en la conformació de teories de base.

Si introduir *pràctiques corporals* té com a finalitat incloure termes que conformin un lèxic propi i distintiu dintre de l'Educació Física, considerat en una primera instància i

com a propòsit immediat, podria arribar a resultar *atractiu* i fins i tot –per què no?– *vendible*. Però si pensem en aquesta qüestió com en qualsevol altra, des d'una òptica epistemològica, hauríem de tenir en compte que el freqüent problema del condicionament social de les creences –o dels modismes, al qual podem assistir, al voltant no solament d'uns certs termes sinó també de diverses problemàtiques humanes–, no pot suplantat, necessàriament, el de la seva justificació [L. Villoro, 1986].

Que l'Educació Física té molta relació amb la problemàtica corporal, quan es troba abocada a analitzar el seu paper pel que fa a la seva intervenció pedagògica en la formació del subjecte, no és un assumpte nou ni tampoc constitueix un despropòsit fer-lo explícit aquí. Però una qüestió és abordar el cos –producte de l'anàlisi de la situació humana–, com a condició de possibilitat de la nostra existència i referent ineludible respecte del quefer de l'Educació Física, i una altra de molt diferent, és incloure, amb una certa lleugeresa, un terme que pot arribar a tergiversar el veritable sentit d'aquesta intervenció.

Aquesta objecció, aquest intent de fer una aturada en la ruta, per continuar rumiant o per plantejar la present qüestió, respon –en certa mesura–, al fet que impròpiament o infundadament, en distintes ocasions al llarg de la història, s'ha emparentat l'Educació Física com a la disciplina del múscul o com la que *custodia* i *manté* el físic. I si es continuen introduint termes que no tenen un significat clar, estariem, mal que ens pesi, contribuint a fer que se'n segueixin teixint concepcions equívokes al respecte.

Farem un intent per aclarir i respondre algunes qüestions que fan referència al terme *pràctiques corporals*.

Una de les primeres, és que la seva inclusió no s'ha vist precedida d'una clara definició que delimiti el que en realitat es vol significar amb aquell terme. Allò que se'n desprèn, quan ha estat utilitzat, és la seva al·lusió a un tipus d'activitat amb un destacat component pràctic en la seva realització, sense deixar de portar-nos a la memòria el dicotòmic discurs assenyalat més amunt: el cos al pati, el pensament a l'aula. Es parla

–per exemple– de l'esport com a *pràctica corporal*.

Això ens dóna peu per abordar una segona qüestió: que el cos –com a cos–, no realitza cap pràctica. Si de cas, qui realitza una pràctica és un subjecte. Un subjecte que, en definitiva, pot arribar a realitzar pràctiques esportives, laborals, gimnàstiques, lúdiques, etc. Que és subjecte perquè es troba existint en un context sociocultural determinat, que es destaca condicionat per les circumstàncies com a un ésser íntegre, que pensa, sent, es relaciona i actua. L'existència del qual –una existència que va construint i de la qual és progressivament conscient tot al llarg de la vida– es manifesta necessàriament en un cos, sense el qual no seria possible concebre-la.

I si el cos, com a component necessari de l'existència humana, ha estat durant segles apallissat des de diverses posicions –de forma especial per les racionalistes–, això no hauria d'implicar que ara es justifiqui parlar-ne a la inversa, és a dir, com si fos l'únic component. El cos és condició necessària però no suficient per abordar l'anomenat fenomen humà, ja que per si sol no pot explicar la seva totalitat.

Una altra qüestió és: Què és el que el terme no diu? La seva pretesa argüïa reduccionista. L'actitud anomenada reduccionista i no la reducció com a tal (que consistiria a transformar alguna cosa en un objecte considerat anterior o més fonamental), és la que sosté que una realitat determinada és *més fonamental* que una altra realitat, cosa que porta al fet que una d'elles ha de reduir-se a l'altra (en el nostre cas, que el cos i no l'ànima, ment o psique, és allò que determina la realitat humana). Aquesta posició no és nova ni està exempta, en el fons, de plantejaments ideològics o de qüestions de poder perquè s'imposi, se sostingui i es difongui.

En el terme *pràctiques corporals* hi ha un no confessat reduccionisme. Un camí desencertat que intenta reduir dues realitats, que són irreductibles, l'una a l'altra, el que no és lícit sostenir –d'una altra banda–, és que no tinguin relacions entre elles. La reducció pot funcionar –sempre que es respectin unes certes qüestions lògiques–,

d'enunciat a enunciat (reducció semàntica), o d'un cos o objecte a un altre (reducció ontològica). En el nostre cas, és impossible reduir l'ontològic al que no és d'arrel ontològica sense que cada un dels components que conformen el subjecte perdin la seva especificitat.

Seguint aquest raonament i amb la finalitat d'evitar possibles deduccions errònies, futures confusions o paral·lelismes infecunds respecte al terme Educació Física, solament comentarem breument que la seva denominació també ha estat i continua encara viciada, si més no d'una escassa si no falsa interpretació. Més puntualment, per a tots aquells que sostenen que aquesta disciplina –aquest és el seu nom– només aborda un aspecte del subjecte: el físic. A aquesta visió parcial se li pot legitimament argumentar que al·ludeixi al físic, no necessàriament implica no contemplar el subjecte com a totalitat, sinó que ens assenyalat –en tot cas–, l'aspecte que aborda *específicament* en la seva intervenció pedagògica.

Però no hem de sentir-nos sols en aquesta aparent cruïlla. N'hi ha prou de recordar que la Psicologia va passar per una situació similar en el seu rumb vers la independència. En el seu moment va ser considerada com una branca de la metafísica especial, i va partir amb la denominació de "psicologia racional" cosa que la va portar a ocupar-se de l'ànima, atès que era, per definició, la "ciència de l'ànima", per a la qual el cervell i el cos sencer eren un mer instrument de l'esperit. Aquesta posició va causar a la psicologia no solament trastorns de diferent calibre disciplinari sinó també un efecte paralizador en la forma de concebre i de tractar l'ésser humà (A. A. Kogan, 1981).

A les parcel·lacions efectuades sobre el subjecte i manifestades subrepticament mitjançant uns certs termes –aquest és el cas de *pràctiques corporals*–, se'ls poden oferir algunes respostes. Això fóra possible si comencéssim per considerar que els termes divisoris, al capdavant, són producte de creacions humanes, i solament concebibles –d'una altra banda–, en un nivell teòric. I si el dualisme o les dicotomies (ara com ara prou comunes en el nostre lèxic) són, com

ho són efectivament, creacions lingüístiques, aleshores la tasca consistiria a generar un nou llenguatge amb els advertiments esmentats més amunt, i que tindrien com a missió, a més a més, intentar superar-los a través d'expressions més íntegres.

Abans, però, de brindar algunes respostes, si reprenem les expressions abocades a l'inici, començant per la utilitzada comunament en natació i que diu, dicotòmicament, "el domini del cos a l'aigua" (expressada en manuals, de vegades a classe i també en proves que avaluen un subjecte en el medi aquàtic), podríem veure que, en fer-hi una mirada crítica, hom es troba temptat de preguntar això: un domini del cos a l'aigua per part de *qui*? Qui és *l'altre* que està darrera el cos i que *el domina*?

O com aquella altra que parla del *manejo del cos* en gimnàstica o en altres esports. Qui maneja el cos? És el nostre cos un instrument que es presta a ser manejat com a tal cos? Continuarem acceptant que el cos és un instrument al servei de l'ànima, com pensava Descartes? Des d'aquesta òptica, quins nous núvols de tempesta i quins graus de reificació estaríem instituint sobre el subjecte?

Si esmolem l'enginy per respondre i superar aquestes il·luses divisions, arribaríem a la conclusió que el subjecte, en definitiva, podrà dominar no el seu cos, sinó una tècnica de natació determinada; executar una excel·lent o regular praxi gimnàstica en les paral·leles; millorar o no, un estil de natació, o realitzar una excel·lent, bona o mediocre entrada a l'aigua, etc. En qualsevol cas, sempre estarà en joc un ésser íntegre —que com a *indivisible* i holístic—, podrà torear algunes dificultats a partir de construir, estructurar i assimilar activament esquemes que li possibilitin organitzar significativament la realitat, i el condueixin a superar-se per aconseguir un millor desenvolupament.

Aquest subjecte, considerat des d'aquesta òptica, és el que apareix compromès íntegrament en l'acció. Aquest compromís implica una interrelació sota una mateixa pell dels atributs o qualitats que li són inherents i que fan possible —entre altres coses— la seva vida de relació amb altres subjectes. Malgrat tot, dintre d'una anàlisi detallada del seu accionar, pot produir-se un *predomini circumstancial* d'algun d'aquests atributs o qualitats. I això dependrà de l'àrea del comportament que es faci palesa, però *sense exclusió de les altres*. Així, pot succeir que un jugador, durant un partit i molt influït per la pressió que pugui estar exercint el públic en la seva àrea límbico-emocional, vegi aquesta àrea pertorbada, i que hi hagi una alta probabilitat que el seu accionar motriu resulti imprecís (J. Calvi-O. Minkévich, 1995).

El que en definitiva queda per intentar, és començar emprant un lèxic pertinent davant la utilització d'un d'inadequat, atès que no ens passa desapercebut el paper que juga el llenguatge en l'educació i conformació social del subjecte. És d'acord amb això que ens reiterem a assenyalar que, encara que el llenguatge i el significat de les paraules remeten, d'una banda, a l'ús que se'n fa dins un context social determinat per unes certes regles —cosa que, seguint aquesta línia, prendria a qualsevol terme el caràcter de significació absoluta—, de l'altra banda teixeix, condiona, estructura el subjecte i també el *subjecta*.

La proposta —seguint el fil dels exemples esmentats més amunt—, consistiria a parlar del desenvolupament del subjecte en el medi aquàtic, no si *domina el cos* a l'aigua. Un subjecte que executa una praxi gimnàstica a les paral·leles, no si domina el seu cos a les paral·leles, etc. Si no engeguem una persistent vigília intel·lectual que permeti anar superant parcel·les lingüístiques o fragmentacions innecessàries, no trigaríem gaire a

perdre la perspectiva global, i en lloc de veure un subjecte realitzant un llançament a la cistella de bàsquet, veuríem *un braç o un cos que llança a cistella*; no a un subjecte dibuixant, sinó una *mà o un braç que dibuixa o pinta, etc.*

Tota posició crítica que pretengui contribuir a l'estructura teòrica de l'Educació Física, tindrà, si més no, la seva merescuda justificació sempre que consideri el reconegut paper formatiu que aquella exerceix sobre el subjecte. Tasca, aquesta, més que rellevant, en el benentès que en l'acompliment d'aquesta comesa s'eviti anar a la saga, tant d'actuals i acotades precisions que sobre el subjecte han realitzat diverses concepcions filosòfiques i educatives, com per adoptar una actitud "lleugera" o acrítica en l'anàlisi de la seva necessària fonamentació disciplinària. Al capdavant, aquests antecedents són els que no van deixar d'oficiar com a indicadors mobilitzants perquè avui ens ocupem del terme *pràctiques corporals*. El qual, repetim, és incorrecte. I la seva utilització, pel que fa al seu abast i significat, no és clara ni, de bon tros, precisa.

Continuar parlant i utilitzant el terme *pràctiques corporals* sense més —tal com s'està fent—, donaria lloc a creure que el cos és una realitat que determina el fer i no pas *l'ésser* humà.

Bibliografia

- CALVI, J. i MINKEVICH, O. (1995). *Para un glosario y una epistemología de la Educación Física*. Ed. Eurisko. Bs. As.
- DESCARTES R. (1975). *Discurso del método. Meditaciones metafísicas*. Madrid: Ed. Espasa-Calpe. 13a ed.
- DÍAZ, E. (1997). *Metodología de las Ciencias Sociales*. Ed. Biblos. Bs. As.
- FERRATER MORA, J. (1982). *Diccionario de Filosofía*. Barcelona: Ed. Alianza. 4a ed.
- GEYMONAT, L. (1984). *El pensamiento científico*. Ed. Eudeba. Bs. As.
- KOGAN, A. A. (1981). *Cuerpo y persona*. México: Ed. F.C.E.